

III. PEDAGOGICAL SCIENCES

DOI 10.26886/2414-634X.5(24)2018.7

UDC: 37.03:37(09)

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL EXPERIENCE OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE ZAPOROZHYE REGION OF THE SECOND HALF OF THE XIXth - BEGINNING OF XX CENTURIES

V. Lyapunova, Doctor of pedagogical Sciences

Melitopol, state pedagogical University, Ukraine, Melitopol

K. O. Sevodnevova

Classical Private University, Ukraine, Zaporozhye

The historical aspects of the origin of vocational pedagogical education in the modern Zaporizhzhya region are covered. The role of the

Melitopol pedagogical courses in the preparation of future teachers in the 19th century is determined. Outlined scientific approaches to the study of educational process in the Zaporizhzhya region. The theoretical representations about tendencies of development of public education in Zaporizhzhya specified. The significance of the historical experience of professional pedagogical education in the context of the modern educational process in Ukraine revealed.

Key words: teacher, pedagogical activity, pedagogical staff, professional education, three-year pedagogical courses, labor school, teacher's courses.

доктор педагогічних наук, Ляпунова В. А., Сєводнєва К. О. Історико-педагогічний досвід підготовки майбутніх учителів у Запорізькому краї другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Мелітопольський державний педагогічний університет, Україна, Мелітополь; Класичний приватний університет, Україна, Запоріжжя

Висвітлено історичні аспекти зародження професійної педагогічної освіти на теренах сучасної Запорізької області; визначено роль Мелітопольських педагогічних курсів у підготовці майбутніх учителів у ХІХ ст.; окреслено наукові підходи до вивчення освітнього процесу в запорізькому краї; конкретизовано теоретичні уявлення щодо тенденцій розвитку народної освіти на Запоріжжі; розкрито значення історичного досвіду професійної педагогічної освіти в контексті сучасного освітнього процесу в Україні.

Ключові слова: вчитель, педагогічна діяльність, педагогічні кадри, професійна освіта, трирічні педагогічні курси, трудова школа, учительські курси.

Вступ. У ХІХ ст. на теренах запорізького краю склалися чіткі уявлення про професійну підготовку майбутнього вчителя, про

формування особистості педагога, де одночасно поєднуються і професійні, й загальнокультурні навички. Підтвердженням цьому стала організація роботи Мелітопольських педагогічних курсів.

Більшість причин, під впливом яких дитина виростає корисним членом суспільства, – педагогічного характеру, вони вимагають спеціальної підготовки вчителя: високий рівень громадянської свідомості й моральних якостей, широка освіта, знання дітей, уміння організувати навчання школярів як радісну працю, готувати дітей до діяльності на користь суспільству.

Проблему розвитку освіти в запорізькому краї досліджували історики-краєзнавці (Аносов І. П. [1], Болотін Ю. П. [2], Окса М. М. [1; 2], Кушніренко І. К. [3], Жилинський В. І. [3], Шумілова І. В. [3], та ін.), проте в царині педагогіки системні дослідження освітнього процесу на Запоріжжі наразі відсутні, що загострює актуальність наукової розвідки в контексті історичного досвіду професійної педагогічної освіти в Україні.

Дослідниця-педагог Софія Русова у своїх працях відзначала особливу роль Бердянського земства. Дослідниця наголошувала на тому, що саме в Бердянському земстві «найуважніше ставилися до народної освіти та підготовки майбутніх викладачів» (цит. за [2, с. 23]).

Формулювання мети статті та завдань

Метою статті є висвітлення історичних аспектів зародження професійної педагогічної освіти на теренах сучасної Запорізької області; визначення наукових підходів до вивчення освітнього процесу в запорізькому краї; з'ясування ролі Мелітопольських педагогічних курсів у підготовці майбутніх учителів у ХІХ ст.

Для реалізації мети було поставлено завдання:

- окреслити наукові підходи до вивчення освітнього процесу в Запорізькому краї та процес організації Мелітопольських педагогічних курсів;
- визначити тенденції зародження професійної педагогічної освіти на теренах сучасної Запорізької області;
- розкрити значення історичного досвіду професійної педагогічної освіти в контексті сучасного освітнього процесу в Україні.
- конкретизувати теоретичні уявлення щодо розвитку народної освіти на Запоріжжі наприкінці XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу статті

Бердянський повіт посідав третє місце в Російській імперії за кількістю грамотних осіб на 100 душ населення. Тут найбільше виділялося коштів на розвиток народної освіти [4, с. 48].

Значним внеском у підготовку учительських кадрів стала діяльність М. Корфа, який за свої кошти почав вводити у земських школах передові методи навчальної роботи й застосовувати кращі підручники 60-х років XIX ст., організувавши широкий обмін педагогічним досвідом. За ініціативою М. Корфа Олександрівська повітова училищна рада, Бердянське, Маріупольське та Мелітопольське повітові земства, починаючи з 1869 р., щорічно друкували звіти про стан народної освіти у своїх повітах. Саме й це поклало основу зародження перших педагогічних рад у Таврійській губернії [там само, с. 49].

Перебуваючи у Женеві М. Корф побачив багато новітніх методик, про які не знали тогочасні школи; згодом, виступаючи зі звітом, просвітителю зауважив, що «справа у школах могла бути більш правильною, якби вчителі народних шкіл здобували освіту в спеціальних навчальних закладах» [3, с. 50].

Саме після цього звіту розпочалася справжня підготовка та перепідготовка вчителів: виділялися кошти для фінансування проекту вчительської семінарії, яку було відкрито в 1875 р. у болгарському селі, розпочинається організація вчительських з'їздів.

У другій половині XIX ст. при великій підтримці Бердянської, Маріупольської, Мелітопольської та Олександрівської повітових рад на Запоріжжі почали створюватися перші педагогічні ради. Про це свідчать матеріали, видані повітовими земствами Північного Приазов'я, в яких яскраво висвітлювалася просвітницька політика. Не один раз наголошувалося на зміни у підготовці вчителів, забезпечення необхідної матеріально-технічної бази, обов'язкової виплати заробітної плати вчителям, обов'язковій підготовці вчителів.

Учені (О. Алексєєв, В. Бойко, М. Сазонова) зауважують, що в той час на розвиток освіти та процес підготовки вчителів дуже великий вплив мали духівництво та уряд.

Окремі педкурси намагалися проробляти частину дисциплін комплексним методом. Недостатньо були обладнані кабінети, не було потрібної кількості приладів тощо. Питання розробки методів навчання обговорювалися у всіх педагогічних навчальних закладах.

Мелітопольські студенти всіх курсів навчалися практично під час екскурсії збирали гербарії та колекції мінералів, дитячих будинках. Студенти проводили пробні заняття в школах і самостійно виготовляли діаграми спостереження в місцевих дитячих будинках, практичні заняття проходили в Мелітопольській школі трикотажного ремесла та кошикоплетіння, в механіко-будівельній школі. У центральній бібліотеці вивчали дитячу літературу, займалися комплектуванням дитячих бібліотек, проводили лекції з шовківництва та бджільництва [5, с. 21].

Колективна робота критикувалась і на Мелітопольських педкурсах, де були визначені такі негативні риси її: а) метод бригадної роботи затримує природний розвиток середнього і сильного студента; б) розвиває у слабких паразитизм; в) не дає можливості при відсутності відповідної літератури проробляти ті питання, які потрібні викладачеві; г) позбавляє учнів можливості привчатися до індивідуальної роботи, яка в майбутнього учителя на селі буде основним шляхом підвищення його кваліфікації. Виходячи з цього, на курсах було вирішено відмовитися від бригадного методу проробки матеріалу і перейти на індивідуальну роботу учнів [6].

Успішний розвиток освіти значною мірою залежить від чітко налагодженої системи підготовки і перепідготовки педагогічних працівників. У роки громадянської війни на теренах запорізького краю, як і скрізь у тогочасній Україні, розпочалася реорганізація педагогічних навчальних закладів.

Наркомосвіти України відкрив цілий відділ підготовки шкільних вчителів із спеціальною комісією для реформи дореволюційних семінарій, інститутів та курсів.

Велике значення для визначення змісту підготовки вчителів мало «Положення про єдину трудову школу» (1918 р.) і надрукована одночасно з ним «Декларація про єдину трудову школу». В них було викладено широку програму роботи зі вчительством, адже для побудови нової школи потрібно було брати те краще, що було досягнуто в старій школі: збагачуватись знаннями всіх багатств, які виробило людство і без яких не може бути освіченої людини [1, с. 8].

Радикальні зміни в системі підготовки педкадрів відбулися після видання Наркоматом освіти УРСР 28 липня 1920 р. постанови про перебудову педагогічної освіти. Згідно з нею всі учительські семінарії

були реорганізовані у вищі педагогічні курси з трирічним строком навчання [6, с. 26].

У результаті реорганізації Мелітопольської педагогічної школи згідно з пропозицією Мелітопольського повітового управління професійної освіти від 20 травня 1922 р. за №4740 було запропоновано реорганізувати колишні педагогічні школи в педагогічні курси на основі положень Укрголовпрофосу та розпоряджень Губпрофосу [7, с. 33].

У доповідній записці завідувача педкурсами О. Брейля в Запорізькій губпрофос від червня 1922 №32 в повіті й у місті було оголошено, що в Мелітополі відкрито трирічні педагогічні курси. Найголовнішим було те, що на курси приймалися всі бажаючі, хто був готовим присвятити себе педагогічній діяльності. Про педкурси повідомлялося й у «Положенні про педкурси», затвердженому 22 травня 1922 року [там само].

Особливістю цих курсів стала й сама підготовка майбутніх вчителів. При кожному курсі передбачалося створення підготовчо-перевірною триместру, який мав закінчитися до 1 січня кожного року. Спеціально для педкурсів було розроблено «Тимчасові положення», в яких говорилося про умови прийому та допущення до викладацької діяльності [там само].

Вже у 1925 році на базі педкурсів у Мелітополі було створено педагогічний технікум з чотирирічним терміном навчання. Технікум був заснований для того, щоб забезпечити професійними педагогічними кадрами трудшколи, позашкільні та дошкільні заклади.

Мелітопольські педкурси не мали хімічної лабораторії, викладачка хімії разом зі студентами проводила практичні заняття з землеробства, садівництва, виноградарства, бджільництва та

шовківництва, користуючись підручними матеріалами і приладами [там само], що давало можливість показати зв'язок науки з життям.

Керівництво курсами організувало роботу методичних комісій, які змогли випрацювати програму викладання на майбутній рік; випрацювати програму вступу на 1-й курс в 1924 р.; розглянути методи викладання різних предметів [там само, с. 67]. До складу комісії входило 3–4 особи. Головами комісій були: В. Туча (з суспільствознавства), Г. Авсенєва (з соціального виховання), К. Балтача (з органічної природи), П. Олександрівський (з неорганічної природи), В. Туча (з суспільствознавства).

Для засвоєння методів роботи в новій школі, слухачі педкурсів відвідували семирічну досвідну школу при курсах і дитбудинках, при чому велись щоденники, куди записували свої враження і спостереження, а також брали участь в роботі досвідних установ. Крім того, слухачами педкурсів проводились під керуванням завпедкурсами експериментальні дослідження з дітьми семирічної школи і дитбудинку, а також проводилось анкетування, результати якого після обробки подавалися в діаграмах. Анкети проводились також і в інших школах, наприклад, в м. Царичанці, де було проведено обстеження фізичного стану дітей з метою порівняння зі станом дітей з мелітопольських шкіл. Широко вживався лабораторний метод в галузі природознавства: в природознавчому кабінеті виготовлялися препарати, робилися опудала, збиралися колекції мінералів і гербарії рослин, виготовлялися таблиці тощо [5, с. 29].

Висновки

Отже, підготовка кадрів нового вчительства стала одним із основних завдань у галузі народної освіти. Північно-приазовські земства дбали не лише про підготовку вчительського персоналу, а й про забезпечення загальної та професійної освіти осіб, які вже

працювали вчителями. Особливу увагу було приділено в ці роки на педагогічних курсах дослідницькому методу, що, як вважалося, найбільше відповідає головному дидактичному завданню школи – розбудити в дитині допитливий, активний інтерес до всього, що її оточує. Інтерес дослідника до явищ і фактів навколишнього життя озброював учнів уміннями та навичками набувати знання самостійним шляхом, що завжди було необхідною умовою активізації пізнавальної діяльності.

Література:

1. *Аносов І. П., Болотін Ю. П., Окса М. М. Витоки шкільництва і педагогічної освіти в Мелітополі: монографія / І. П. Аносов, Ю. П. Болотін, М. М. Окса. - К.: Твім інтер, 2003. - 107 с.*
2. *Болотін Ю. П., Окса М. М. Лекції з історії педагогіки України: Експерим. навч.-метбд. посібник. - Мелітополь, 1996. -255 с.*
3. *Кушніренко І. К., Жилинський В. І. Барон Микола Олександрович Корф. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. – 222 с.*
4. *Шумілова І. В. Просвітницька діяльність повітових земств Північноприазовського регіону в другій половині ХІХ століття // Шлях освіти. – 2003. – №3. – С. 47–52.*
5. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління. Ф. 166, оп. 3, од. зб. 336.*
6. *Збірник документів, наказів та розпоряджень Народного комісаріату освіти УРСР. – Харків, 1920. – 114 с.*
7. *Запорізький обласний державний архів. – Ф. Р-4, оп. I од. зб. 786.*

References:

1. *Anosov I. P., Bolotin Ju. P., Oksa M. M. Vytoky shkiljnyctva i pedagoghichnoji osvity v Melitopoli: monoghrafija / I. P. Anosov, Ju. P. Bolotin, M. M. Oksa. - K.: Tvim inter, 2003. - 107 s.*

2. Bolotin Ju. P., Oksa M. M. *Lekciji z istoriji pedagoghiky Ukrainy: Eksperyment. navch.-metod. posibnyk. - Melitopolj, 1996. -255 s.*
3. Kushnirenko I. K., Zhylynskyj V. I. *Baron Mykola Oleksandrovych Korf. – Zaporizhzhja: Dniprovskyj metalurh, 2010. – 222 s.*
4. Shumilova I. V. *Prosvitnycja dijalnistj povitovykh zemstv Pivnichnopryazovs'kogo rehionu v drugij polovyni XIX stolittja // Shljakh osvity. – 2003. – № 3. – S. 47–52.*
5. *Centralnyj derzhavnyj arkhiv vyshhykh orghaniv vlady ta upravlinnja. F. 166, op. 3, od. zb. 336.*
6. *Zbirnyk dokumentiv, nakaziv ta rozporjadzhenj Narodnogo komisariatu osvity URSS. – Kharkiv, 1920. – 114 s.*
7. *Zaporizkyj oblasnyj derzhavnyj arkhiv. – F. R-4, op. I od. zb. 786.*